

BALOGH JUDIT

TÓTH LAJOS AKADÉMIKUS,
A POLGÁRI JOG PROFESSZORA, A DEBRECENI M. KIR.
TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM
1934/35. ÉVI RECTOR MAGNIFICUSA

Lajos Tóth, Professor of Civil Law, the Rector Magnificus of the Hungarian Royal István Tisza University of Debrecen during the academic year 1933/1934. Prof. Dr. Lajos Tóth (1876–1936), Member of the Hungarian Academy of Sciences, was a professor strongly bound to Debrecen. He was born in Debrecen, he completed his schools there too, and (after studying law in Budapest) he worked at the Faculty of Law from its opening in 1914 until the end of his life. The study gives a summary of his life and professional results as a professor of civil law, but focuses on his role in the administration of the university. His most active period of leadership was the academic year of 1919–20, when in fact he was the leader of the university as vice rector because of the illness of Rector Gyula Kenézy. In addition, he succeeded in completing the justification procedures during the revolutions. Although, he was ill, he was trying to solve his activities as the rector of the university in the academic year of 1934–35. Beside his academic work, he took part in the social politics of Debrecen, too. He was a member of the municipal committee of the city; he was office-holder of the Transibiscan Reformed Church District for decades. From 1930, he was Senator in the upper house of the Hungarian Parliament, as a representative of the University of Debrecen.

Néhány életrajzi adat

A Tóth ikrek, Lajos és Károly 1876. szeptember 28-án Kiskunhalason látták meg a napvilágot egy jómódú, a korabeli értelmiségi elithez tartozó család hét gyermeke közül harmadik és negyedik gyermekként. Apjuk, Toóth (1848 után Tóth) János út- és híd-építő mérnök, mintagazda volt, aki kecskeméti diák korában Jókai és Petőfi társaságába tartozott,¹ anyjuk, Zseny Krisztina pedig egy híres helyi földbirtokos család művelt sarja.

Tóth Lajos a szülővárosa Református Főgimnáziumában 1895-ben kiváló eredménnyel letett érettségi után a Budapesti Tudományegyetemen végezte jogi tanulmányait. Az iskolapadot mindig ikertestvérével együtt koptatta: együtt hallgatták az egyetem (a jogi kar) „fénykorában” Concha Győző, Grosschmid Béni, Plósz Sándor, Nagy Ferenc és a fiatal Polner Ödön előadásait, fejtegetéseit.

¹ SZENTPÉTERI KUN Béla, „Tóth Lajos emlékezete: Emlékbeszéd a Tisza István Tudományos Társaság 1938. május 26-iki közgyűlésén”, in *Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Emlékbeszédek* (Debrecen, 1938), I/3. füzet, 5.

A joghallgató tudományos téren kezdetben a közjog csábította, érdeklődését e jogterület iránt kedvenc tanára, Concha Győző keltette fel.² Az egyetemi impulzusokból, a Conchához fűződő bensőséges viszonyból eredt, hogy a szigorló hallgató doktori értekezését közjogi (politikai) tárgykörben készítette,³ és későbbi munkáiban is visszavisszaköszönt a közjog és a magánjog elválasztásának kérdése, a Concha-féle megközelítés. Mindvégig kiemelkedően teljesített vizsgái és színvonalas értekezése alapján az 1903/1904-es tanévben – ikertestvérével együtt – *sub auspiciis regis* avatták doktorrá.⁴

Egyetemi éveit követően Budapesten ügyvédjelölt lett,⁵ ám 1904 szeptemberében, Karsa István nyugdíjba vonulása után meghívták a Debreceni Református Kollégium Magyar és Osztrák Magánjogi Tanszékére mint első helyen jelöltet, ahol egyhangúlag választották meg tanszékvezetővé.⁶ Itt teljes szakmai és vallási elhivatottsággal működött, a kollégiumban töltött tíz év alatt kétszer, az 1905/1906-os és az 1913/1914-es tanévben volt a jogakadémia dékánja, az 1910/1911-es tanévben pedig a kollégium akadémiai igazgatója.⁷ Itteni működése alatt, 1910-ben a budapesti egyetemen magyar magánjogból egyetemi magántanárrá habilitálták.⁸

Az első világháború kitörésekor bevonult és tüzérségi szolgálatba állt.⁹ A szolgálatnak az vetett véget, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1914. március 14-én a megalakítandó Debreceni Tudományegyetemre kiírt egyetemi tanári álláshelyre beadott pályázatát a szakbizottság elfogadta, és ez alapján 1914. augusztus 28-án egyetemi tanárrá nevezték ki.¹⁰

46 évesen szánta rá magát a házasságra, és 1922-ben feleségül vette egyik professzor-társa leányát, Csánki Erzsébetet.¹¹ E kiegyensúlyozott családi háttér biztosította számá-

² SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 7.

³ TÓTH Lajos, *Közjogi és politikai tanulmány a budget-jogról* (Budapest, 1904).

⁴ Avatására 1904. április 19-én került sor. BALOGH Ferencz, *A debreceni Református Kollégium története adattári rendszerben* (Debrecen, 1904), 559.

⁵ Ügyvédjelölti ténykedéséről Balogh Ferenc 1898–1904 között tud: BALOGH, *A debreceni Református Kollégium története...*, 560.

⁶ *Magyar életrajzi lexikon*, főszerk. KENYERES Ágnes (Budapest, 1982²) (a továbbiakban: *MÉL*), 894. Másfél év múlva ikertestvérét is a Jogakadémiára hívták, őt a perjogi (és a kereskedelmi jogi) tanszékre választották meg. SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 8; *Debreceni Képes Kalendárium* (a továbbiakban: *DKK*), 1935, 36.

⁷ SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 28; *Függelék a rectori beszámoló jelentéshez: A Debreceni Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja* (a továbbiakban: *ÉK.*), 1934/35, 99; *DKK*, 1935, 36.

⁸ ECKHART Ferenc, *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935* (Budapest: Egyetemi nyomda, 1936), 677. A habilitáció időpontját illetően azonban a források különböző adatokat tartalmaznak: Balogh szerint 1909-ben, a lexikon és az egyetem évkönyve szerint 1910-ben került rá sor. Vö. BALOGH, *A debreceni Református Kollégium története...*, 559; *MÉL*, 894; *ÉK.*, 1934/35, 99.

⁹ BALOGH, *A debreceni Református Kollégium története...*, 559.

¹⁰ A beadott pályázatokat a miniszter által a budapesti és kolozsvári tudományegyetem tanáraiból kinevezett szakbizottság bírálta el, a kinevezéseket a Budapesti Közlöny 1914. augusztus 29-i számában tették közzé (bár augusztus 26-i keltezéssel). VARGA Zoltán, *A Debreceni Tudományegyetem története I. 1914–1944* (h. n. [Debrecen], é. n. [1967]), 30.

¹¹ SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 10.

ra a nyugodt körülményeket az elmélyült tudományos munkához, amellyel későbbi szakmai megbecsülését vívta ki.

Az egyetem rektora az 1934/35-ös tanévben, prorektora a rektori évre következő, 1935/36-os tanévben volt. Feltehetően a rektori hivatal kitöltése jelentette az alkalmat, de minden bizonnyal Tóth Lajos teljes életműve, emberi és szakmai eredményei adták az okát és alapját annak, hogy leköszönésekor Horthy Miklós kormányzó a Magyar Érdemrend középkeresztjével (hivatalos nevén II. osztályú Magyar Érdemkereszt) tüntette ki. A kitüntetést hivatali utódjától, Benedek László rektortól vette át a következő tanév megnyitóján, 1935. szeptember 20-án.¹²

Nem sokkal prorektori évének lejárta után, 1936. november 25-én Budapesten elhunyt. Temetésére november 27-én az egyetem díszudvarán megrendezett gyászszertartás után került sor. A köztemetőben Debrecen sz. kir. város dízsírhelyet adományozott nagytiszteletű professzorának.¹³

Mint embert, tanárt és kollégát, a kortársak egyaránt pozitívan értékelték. A temetésen elhangzott gyászbeszédék szerterágozó tevékenységének különböző irányait emelték ki, de ugyanazokat az emberi jellemvonásokat méltatták: egyenes jellemet, bölcs megfontolást, emberszeretetet, kiemelkedő munkabírást: *„Méltóságod bölcs, körültekintő, gondos irányítása alatt Egyetemünk élete a szerepet játszó dynamicus tényezőknek nagyszerű harmóniáját tüntette fel. Ez a stabilisalt egyensúlyi állapot pedig nem jelentett kevesebbet, mint azt, hogy az egyetemi oktatás, a szakképzés alaposságában kívánnivalót nem hagyott, hogy a kutató munka egy fokkal ismét mélyebben szántott, hogy az Egyetem közigazgatása nyugodt és biztos volt, hogy az egyetemi önkormányzat a tudományos és erkölcsi érdekek védelmében érvényesült, hogy Egyetemünk az ő tudományos repraesentatív-jai által az egyetemes kultúrközösséggel való kapcsolatait megtartotta, sőt azokat kiszélesítette. [...] Éppen ezért, aki – mint Tóth Lajos Magnificentiája – az egyetem oktató és kutató öntevékenységet, annak önállóságát, az alkotó individuumnak és collectivumnak az »Egyetem«-re jellemző sajátképi, constructiv synthesisét megóvni, állandósítani volt képes, – az a legteljesebb elismerést, a legnagyobb tiszteletet érdemli meg –, mert ehhez a vezérszerepléshez nemcsak a tudásnak egy quantitása, hanem organisatiós talentum, alkalmazkodási készség és emberismeret szükséges – mert csak ezek biztosíthatják az egyetemi erkölcsi erőknek és tudományos értékeknek akadály nélküli nyugodt érvényesülését.”*¹⁴

„Egész férfi volt. Acélos, kemény, átható értelem, keresetlen, egyenes, őszinte gondolkodásmód, kertelés, cifrázás nélküli igazságkutatás, mindig az egyetemesre, a közre irányított tekintet, a vezető irányelvnek biztos felismerése a részletek felett, s a felismert igazság megalkuvást nem ismerő, hajthatatlan szolgálata, befelé érzelmi életében a családjában való

¹² Kitüntetésére professzortársával, Teghze Gyulával együtt került sor, aki ugyanekkor „a felsőoktatás és szakirodalom terén szerzett érdemei elismeréséül” a Koronás Bronzérmet kapta. Vö. *ÉK.*, 1935/36, 248–249; *ET-jegyzőkönyv 1935/36*, 154. és 28. etsz., 1935. október 22., I. rendes ülés, 28. jksz.

¹³ SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 12; *ÉK.*, 1936/37, 455.

¹⁴ Az 1935/36-os Rector Magnificus, Benedek László méltatása a kormányzó II. osztályú Magyar Érdemkeresztjének átadása alkalmából, 1935. szeptember 20-án. *ÉK.*, 1935/36, 249.

*szinte gyermekded felolvadás, a baráti érzelmek meleg ápolása voltak jellemének fővonásai. [...] Az a típus ez, mely rendületlenül állva a maga istenadta tehetségének biztos talaján, nyitott tekintettel szembenéz minden új eszmével, készen annak befogadására, ha azt hazája vagy tudománya javára fordíthatja, de egyben öntudatos keleti arisztokratizmusával, s maga értékeinek és sajátosságainak büszke tudatával egyetlen kívülről jövő gondolatot sem hajlandó elfogadni csak azért, mert az talán politikai vagy tudományos divat gyakran hamis dicsfényében jelenik meg, s anélkül, hogy azt hazai használhatóságára nézve a legszigorúbb, mondhatnám bizalmatlan kritika alá ne vette volna.*¹⁵

A magánjog debreceni professzora

Tóth Lajos az egyetem Jog- és Államtudományi Karának megalapításakor a Magánjogi Tanszék vezetését kapta feladatul, amelyet haláláig betöltött.¹⁶ Két ízben, az 1921/22-es és az 1931/32-es tanévben volt a Jog- és Államtudományi Kar dékánja.

Tóth Lajos, aki egész életében hű maradt a magánjogi katedrához, a tudományszervezésből, a tudomány terjesztéséből is kivette részét. 1921-től a debreceni székhelyű, az egyetem oktatói által alapított Tisza István Tudományos Társaság alapító és rendes tagja, 1921 őszétől főtítkára, 1929-től 1936-ig elnöke volt.¹⁷ Amint tanítványa és későbbi pályatársa, Nizsalovszky Endre írta, „*tudományos egyéniségének teljes kialakulása után*”, 57 évesen lett az MTA levelező tagja, és e minőségében működött haláláig.¹⁸ Munkássága a magánjog egészét átfogta, bár elsősorban az öröklési jogban érvényesülő belső törvényszerűségek feltárására koncentrált. Az öröklési jog volt a magánjognak az a területe, ahol leginkább otthon érezte magát, amelyet leginkább és legszívesebben művelt. Csupán a személyi és családjoggal nem foglalkozott önálló rendszeres munkában, de az általános részben és a jogképesség kapcsán az előbbi, az öröklési jog kapcsán pedig az utóbbi vonatkozás is hangot kapott munkásságában (bár csak periferikusan, hiszen a családjogot nem tekintette igazán magánjognak¹⁹). Rendszeres művének koronája pedig a kötelmi jogot tárgyaló, csonkán maradt kötet lett.

¹⁵ Marton Géza dékán gyászbeszédéből. Vö. *ÉK.*, 1936/37, 460. Hasonló szellemben nyilatkozott többi búcsúztatója, Tankó Béla 1936–37-es tanévi rektor, Makláró Károly ref. püspök, Kállay Kálmán és Ujhelyi Szilárd is. A nekrológok nyomtatásban megjelentek: *ÉK.*, 1936/37, 455–465.

¹⁶ Tóth Lajosnak a Jog- és Államtudományi Kar életében betöltött közéleti szerepéről, valamint a Magyar és Osztrák Magánjogi Tanszék vezetőjeként kifejtett tevékenységéről részletesebben: HOLLÓSI Gábor, *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949)* (Debrecen, 2007), passim, ill. 89, 92–97.

¹⁷ SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 18.

¹⁸ NIZSALOVSKY Endre, „Tóth Lajos I. tag emlékezete”, in *Különlenyomat az Akadémiai Értesítő 1941. 473. füzetéből*, 1; SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 16.

¹⁹ Vö. NIZSALOVSKY, „Tóth Lajos I. tag emlékezete”, 7.

A tény, hogy 32 évet töltött el ugyanannak az egyetemnek ugyanazon tanszékén anélkül, hogy a katedrát – vagy a praxist – másutt is kipróbálta volna, azt a benyomást keltheti, hogy Tóth Lajos valószínűleg „*belekövesedett*” vidéki környezetébe, annak minden konzervatív igényével és negatív hatásával együtt. Valóban, a szocializmus történetírása rá is (mint a teljes debreceni jogászprofesszori karra) rásütötte az elmaradottság, a túlzott konzervativizmus provinciális gondolkodásának bélyegét.²⁰ Mai jogszemléletünk és a modern tudománytörténeti kutatások tükrében újraolvasva Tóth Lajos munkáit, arra a meggyőződésre jutunk, hogy minden bizonnyal nem ez az értékelés a helyes. Jóllehet, néhol akkor elfogadott, de azóta meghaladott jogbölcseleti tételek tévútra viszik a gondolatmenetet, de világos, logikus és a századforduló, illetve századelő jogi szabályozási igényeinek megfelelő, azokra adekvát megoldást kereső elméleti fejtegetések adják Tóth Lajos munkásságának legjelentősebb részét. Korának, neveltetésének és meghatározó professzorainak ismeretében nem meglepő, hogy Tóth Lajos művei, tartalmukat tekintve a magánjog „*nemzeti konzervatív*” irányzatához sorolhatók, de jelleméből adódóan a tudós nem utasított el azonnal minden modern eszmét, hanem gondosan mérlegre tette azt az elmélet és a gyakorlat szemszögéből egyaránt, összevetette a magyar jogi hagyományokkal, és ha az új eszköz alkalmasnak mutatkozott, felvette azt eszmerendszerébe. Így volt ez a nemzeti konzervatívok általános kodifikációellenességével is: Tóth Lajos nemhogy nem utasította el, hanem – jogi, gazdasági és politikai szempontból vizsgálva egyaránt bevezethetőnek, sőt szükségszerűnek tartotta a magyar magánjog nemzeti kódexének elfogadását és hatályba léptetését.²¹

Eltekintve első, közjogi tárgyú tanulmányától, kizárólag a tételes magánjog velejébe vágó kérdéseket tárgyalta a korára annyira jellemző, többnyire a német történeti jogi iskola tanait elfogadó, filozofikus megalapozottságú dogmatikus érveléssel. Figyelembe vette (gyakran indokolt kritikával szemlélte) a mások által felállított téziseket, és mindig önálló ítéletet alkotott. Kortársai között elismert elméleti jogásznak számított, akit sokszor és sokan hivatkoztak elismeréssel,²² de mindez mégsem jelenti, nem jelentheti azt, hogy teljesen önálló magánjogi elméletet dolgozott volna ki. Munkásságában néhány magyar és külföldi szerző hatása egyértelműen kimutatható. Legkorábbi tanulmányában, különösen „*A vérség oltalma*” címűben érezhető a XIX. század első fele legnagyobb alakjának, Frank Ignácnak,²³ a későbbiekben pedig Grosschmid Béninek jellegzetes gondolatmenete.²⁴

Nagy tárgyi tudása és rendszerező hajlama ugyanakkor arra indították, hogy csak alaposan átgondolt és végigvezetett munkát adjon ki a kezéből, emiatt sokszor bonyolult, néha egészen nehezen követhető tanulmányai születtek. Szerzői gondolatmenetére

²⁰ VARGA, „A Debreceni Tudományegyetem története I.”, 31.

²¹ TÓTH Lajos, „A kodifikáció időszakáról”: Rektori székfoglaló értekezés. *ÉK.*, 1934/35, 9–15.

²² Különösen Szladits Károly idézte gyakran Tóth Lajos különböző munkáit.

²³ Vö. alább, illetve SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 26.

²⁴ SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 26; NIZSALOVSZKY, „Tóth Lajos I. tag emlékezete”, 4.

jellemző, a katedra hatását mutató jegy, hogy sokszor tesz fel az olvasónak szóló, továbbgondolásra készítő kérdéseket, melyeket egyik recenzense kifejezetten pozitívnak, a megértést segítőnek értékelt,²⁵ de amelyek a kései olvasó számára igen nehézkessé teszik a munka követését. Ugyanakkor fejtegetései – még akkor is, ha ma már régen meghaladottá vált tételeket akar általuk igazolni – olyan nyilvánvalóak, hogy az olvasó (saját, eltérő meggyőződése és tanulmányai ellenére is) azt mondja: a szerzőnek igaza van.

Meglepő azonban, hogy a nemzetközi szakirodalomból viszonylag kevés valódi hatás mutatható ki Tóth Lajos munkásságában. Nem azért, mintha nem olvasta volna a külföldi szakmunkákat (ennek éppen ellenkezőjéről győz meg minket minden tanulmányának eredeti nyelvű hivatkozásállománya,²⁶ sőt őt kevésbé ismerő kortársai is azt vetették a szemére, hogy olvasmányai miatt a germanizmus eluralkodik írói stílusán), hanem elsősorban azért, mert álláspontja és szakmai meggyőződése szerint a magyar jogot a magyar hagyományokból kell (és lehet is) megújítani, nem idegen jogintézmények befogadásával és meghonosításával. Erre vonatkozott Szentpéteri Kun Bélának az egyik munka kapcsán tett megállapítása, amely szerint „*Tóth Lajosnál magyarabbul és magyarosabban gondolkodó jogászunk kevés van*”.²⁷

Mindemellett – a korszakra jellemző aktivitással – figyelemmel kísérte a nyugat-európai (elsősorban német) jogtudomány fejlődését is. Bár a hozzáértő pályatárs, Nizsalovszky Endre csak a jogfilozófusok, így Rudolph Sohm, Rudolph Stammler és Carl Schmitt nyomait emelte ki a professzor írásaiban,²⁸ nem lehet nem észrevenni az általa abszolút tekintélynek elfogadott Windscheid- és a Savigny-féle történeti jogi iskolából kinőtt fogalmi jogtudomány más képviselőinek állandó jelenlétét sem. Tóth Lajos kora ugyanis már túllépett a klasszikus történeti iskolán, amely – ahogyan ezt korábban Schwarz Gusztáv megfogalmazta – múlhatatlan érdemeket szerzett azáltal, hogy „*a törvényhozásban a jogi konservativismust, a tudomány terén a forrástanulmányt és élesebb systematicát, a jogbölcselet terén a positivismust, azaz a létező bölcseletét és az összehasonlító módszert honosította meg*”,²⁹ de hű maradt annak fogalmi-rendszeri és konstruktív irányzatához. Ezen irányzat gondolkodásában előtérbe került a szigorúan

²⁵ NIZSALOVSKY Endre, „Tóth Lajos egyetemi tanár: Magyar magánjog – Dologi jog – recenzio”, *Magyar Jogi Szemle* 11 (1930): 188.

²⁶ Egyebek mellett különösen jellemző a német Historische Rechtsschuléból kinőtt fogalmi jogtudomány, azon belül is a romanista Savigny-utód, Bernhard Windscheid ismerete és – mindenekelőtt jogviszonytanának – teljes befogadása, illetve Bierling, „Juristische Prinzipienlehre”-ben tett jogviszonytani megállapításainak átvétele. A számos öröklési jogi munkában pedig szinte valamennyi német pandektista (Dernburg, Strohal, Zachariä stb.) elmélete jelen van. Vö. Tóth Lajos, „A növedékjog”, „Magyar magánjog Általános tanok”, „Öröklési jog” stb. kötetek. Emellett a ’kötelező’ Optk.-irodalom (pl. Joseph Unger, „System des österreichischen Privatrechts”) is megjelenik.

²⁷ SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 27.

²⁸ NIZSALOVSKY, „Tóth Lajos l. tag emlékezete”, 5–6.

²⁹ SCHWARZ Gusztáv, *Új irányok a magánjogban* (Budapest, 1884), 3 (kiemelés Schwarz Gusztávtól).

logikus jogi formalizmus. A közös jog hatalmas és nehezen átlátható anyaga szerintük csak egy mesterien megalkotott, logikus, tökéletes fogalmi rendszer segítségével uralható.³⁰ E gondolkodásmód eredménye a fogalmak genealógiája, illetve hierarchiája lett, amelyből az újabb és újabb jogtételek, valamint az alapelvek levezethetők. Innen eredt az általános rész szükségességének (a kodifikációs törekvések során sokszor vitatott) kérdése is.³¹ A történeti jogi iskola tanítványaiból kinőtt pandektatudomány (a jogtudományi pozitivizmus és a fogalmi jogtudomány)³² alkotta meg az öt részből álló kódexszerkezetet, az ún. pandektarendszert.

A (matematikai elvek szerint orientálódó) jogtudományi pozitivizmus a magánjogot zárt rendszerként képzelte el. Az irányzat képviselői nem állították azt, hogy a jogtételek hézagmentes egészet alkotnának, de a pozitív jog hiatusait szerintük a fogalmi piramisban azon fogalmak, illetve tételek helyettesíthetik, amelyeket a tudomány (és ennek nyomán konkrét ügyben a bíró) vezet le logikai szubszumpció útján. Ezért rendszerük csak „*per definitionem*” hézagmentes, a hézagmentesség – jogpolitikai szándékkal felállított – fikció.³³ Az iskola „*tévútra*” akkor lépett, amikor a jogot „*kizárólag a tudomány rendszeréből, fogalmaiból és elfogadott tantételeiből*” vezette le, és ebből vonta le következtetéseit. Akkor, amikor azt állította, hogy a „*helyes jogról*” alkotott időtlen érvényességgel bíró kijelentések oly módon értendők, hogy azoknak (mint egy mechanikus tételnek vagy helyes fizikai képletnek) a logikus alkalmazása szükségszerűen szintén helyes (azaz igazságos) döntéshez vezet.³⁴ A Windscheid-féle iskola ezen általános jellemzői Tóth Lajos művei közül különösen a későbbiekre, a rendszerező magánjogi tárgyú tanulmányokban és tankönyv-monográfiákban jelentek meg.³⁵

Rektori és prorektori megbízatások

Tóth Lajos esetében a rektori/prorektori megbízatás kifejezés többes számban való használata nem indokolatlan, még akkor sem, ha való igaz, hogy az egyetem rektorává csak egyszer, az 1934/35-ös tanévben választották. Az egyetemi szintű vezetésbe

³⁰ WIEACKER, Franz, *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit* (Göttingen, 1967²), 377.

³¹ Vö. BALOGH Judit, „Az Általános rész kérdése és tervezetei a XIX. század végének magyar magánjogi kodifikációs elképzeléseiben”, in *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* (Debrecen, 2002), Tom. II., 75–92.

³² WIEACKER, *Privatrechtsgeschichte...*, 430–447.

³³ Uo., 437.

³⁴ Uo., 433 és 439.

³⁵ Tóth Lajos magánjogi munkásságának részletes ismertetése: BALOGH Judit és LÁSZLÓFI Pál, „Tóth Lajos, a magánjogász akadémikus”, in *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1914–1949)*, szerk. P. SZABÓ Béla (Debrecen, 2002), 153–201; BALOGH Judit, „Tóth Lajos (1876–1936)”, in „*Ernyedetlen szorgalommal...*” *A Debreceni Tudományegyetem jogász professorai (1914–1949)*, szerk. P. SZABÓ Béla (Debrecen, 2014), 69–91.

azonban már ezt megelőzően, élete aktív periódusában is többször bekapcsolódott. Így a legfeszültebb tanévek egyikében is: az 1919/20-as akadémiai évben, amikor a jogi kar indítványára választottak új prorektort. Abban az évben, amelynek őszén már a tanévnyitó egyetemi közgyűlést sem lehetett megtartani a román megszállás miatt,³⁶ és amelyben Kiss Géza prorektort véglegesen eltávolították az egyetemről.³⁷

1919. november 6-án a karok képviselőiből mint elektorokból szabályszerűen megalkult ülés a tanév hátralevő részére (azaz több mint a tanév kétharmadára) Tóth Lajost *választotta prorektorra*, egyben kérte az egyetem tanácsát, hogy addig is, amíg a választás eredményét a vallás- és közoktatásügyi miniszter is megerősítené, járuljon hozzá ahhoz, hogy a professor prorektori működését azonnal megkezdhesse.³⁸ A korábbi prorektor helyettesének megválasztása égetően szükséges lehetett, hiszen az Egyetemi Tanács 1919. november 8-án, az elnöklő Csánki Benjámint rektorhelyettes előterjesztésére rövid vita után *valóban elrendelte*, hogy Tóth Lajos prorektori tevékenységét az – elvileg jogszabály szerint kötelező – miniszteri megerősítés bevárása előtt, azonnal kezdje meg. A vitában Lencz Géza hittudományi dékán (aki önmagában az „ideiglenes” prorektorválasztást is lehetetlennek tartotta, és e vezető tisztségnek a dékánok általi helyettesítését látta járható útnak³⁹) több érvet sorolt az indítvány elutasítása mellett. Egyrészt – mint mondta – nem biztos, hogy a miniszter maga is helyesli majd, és valóban megerősíti Tóth Lajost e tisztségben, hiszen azzal egyidejűleg, hogy Kiss Gézának háromhavi szabadságot adott, a prorektori tisztség alól nem mentette fel őt. Másrészt hivatkozott az egyetemi szabályzat 21. és 56. §-aira, amelyek kifejezetten rögzítik, hogy az egyetemi tisztségeket csak azután lehet elfoglalni, „*miután a megválasztottakat a VKMiniszter tisztségükben megerősítette*”. Teghze Gyula, a jogtudományi kar akkori prodeánja, a jogbölcselet

³⁶ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 403/1919–20 etsz., 1919. szeptember 30., 2. jksz. A Jog- és Államtudományi Kar október 10-i ülésének jegyzőkönyve szerint „*Rector úr azért mellőzte a közgyűlés összehívását, mert népesebb gyűlés megtartásához a megszálló katonai parancsnokság engedélyét kellett volna kikérni...*” *ÁJK jegyzőkönyv* 1919/20, 1919. október 10., II. rendkívüli ülés, 45. jksz.

³⁷ Vö. *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 404/1919–20 etsz., továbbá MADAI Sándor, „Kiss Géza, a »damnatio memoriae«-vel sújtott rektor”, *Gerundium* 4 (2013): 3–10.

³⁸ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1919. november 8., III. rendkívüli ülés, 18. jksz. A vita és a (végül egyhangúlag meghozott) határozat a jegyzőkönyv 1–3. oldalán található. Az eljárás egyébként a zavaros politikai viszonyok miatt nem volt ritka, Kenézy rektor már a tanév első egyetemi tanácsi ülésén is arra panaszkodott, hogy „*hosszú idő óta nem érintkezhattünk a kormánnyal. Ez okból szükségesnek látszott, hogy személyesen intézzem el a sürgős egyetemi ügyeket. [...] Felutaztam Pestre és igyekeztem minden elmaradt, még függőben levő dolgunkat elintézni. [...] A nyáron tartott póttanfolyamunkat a minisztérium elismerte. A közreműködők tiszteletdíját kiutalta. A következő tanév tanrendjét szóval tudomásul vette. [...] ...és arra utasított, hogy a megállapított keretek között a saját hatáskörömben intézkedjem.*” (*ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1919. szeptember 30., I. rendkívüli ülés, 1. jksz.) Uo. később, az orvoskari oktatás megkezdése kapcsán: „*Egyben felhatalmazta az egyetemi tanácsot, hogy előterjesztésem alapján a minisztérium jóváhagyását feltételezve, a szükséges tanszékekre egy év tartamára ideiglenes tanárokat szakembereket hívasson meg.*” (Erre utalt Teghze.) (Kiemelés tőlem: B. J.)

³⁹ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1919. október 30., II. rendes ülés, 10. jksz.

professzora ezzel szemben azt emelte ki, hogy *„az egyetemi tanács mindaddig, míg a minisztériummal az érintkezés fent nem áll, a minisztérium hatáskörében eljárhat s miután a szükség úgy hozza magával, a miniszter megerősítésétől el kell tekinteni...”* Ezt követően – hogy a tényleges állapotokkal igazolja kijelentését, némi malíciával utalt arra, hogy *„...ha a miniszteri megerősítéshez szigorúan ragaszkodnánk, akkor az orvosi kar képviselői sem foglalhatnának helyet a tanácsban, miután miniszterileg megerősítve nincsenek”*.

A határozat megszületését követően Tóth Lajos azonnal hivatalba lépett mint rektor, és e minőségében azonnal átvette Csánki Benjámint rektorhelyettestől az egyetemi tanácsülés elnöklését.

Ezen az első ülésen leginkább az oktatási egységek fűtésének megoldása volt égető kérdés, hiszen a karoknak sem pénz, sem kellő mennyiségű tüzifa nem állt rendelkezésére a közelgő hideg hónapokra, és az egyetemi sporttelepről kivágandó fák ezt a szükségletet nem tudták kielégíteni. A Református Kollégium vezetése is arról tájékoztatta az egyetemet,⁴⁰ hogy az egyetem által a kollégiumban használt helyiségek fűtésére elegendő fája nincs, annak megvásárlására pedig a tüzifa *„horribilis beszerzési árára”* figyelemmel nem képes. E kritikus helyzetben R. Kiss István professzor, a bölcsészkar azidei dékánja azt a felajánlást tette, hogy rövid távú kölcsönként szívesen ad az egyetemnek tizenötezer koronát. A tanács hosszas vita után az alábbi határozatokat hozta: *„1. Az egyetemi élet folytonossága minden rendelkezésre álló eszközzel biztosítandó. Tanácsunk e célra a kollégium épületében elhelyezett egyetemi helyiségek tüzifa-szükségletének, valamint az egyes diákjóléti intézmények szünetelése folytán az egyetemi ifjúság ellátásának biztosítására bizottságot küld ki. A bizottság elnöke a prorektor, tagjai a prodékánok. 2. Megállapítja a tanács, hogy a bölcsészeti kar határozatának a városi kórház átvételére vonatkozó része tárgytalan. [...] 3. Az egyházkerület átírata tudomásul vétetik azzal, hogy ez nem érinti az egyházkerületnek az egyetem dologi szükségletei fedezésére vonatkozólag a VKMinisztériummal szemben vállalt kötelezettségét. 4. R. Kiss István dékán ajánlatát az egyetem tanácsa köszönettel elfogadja és fedezetül a gondnok házi pénztárában lévő összegekből 13 ezer korona fehér pénzt lekötött.”*

⁴⁰ ET-Jegyzőkönyv, 1919/20, 297. etsz., 1919. november 8., II. rendes ülés, 10. jksz.

A román megszállás időszakában a szíve miatt sokat betegeskedő,⁴¹ valamint egy ideig internálása miatt távollevő⁴² Kenézy Gyula akkori rektor⁴³ helyett szinte egyedül Tóth Lajos irányította az egyetem tanácsát és adminisztrációját.⁴⁴ Ő vezette Horthy Miklósnak a Debrecenbe látogatása tiszteletére rendezett ünnepségen az egyetem mintegy 25 professzorából álló küldöttséget,⁴⁵ és a rektor helyett az ő elnöklése alatt folyt le az egyetem tisztviselőinek igazolása is.⁴⁶

Az egyetem tanácsa ebben az időben különösen fontos feladatot látott el, erre utalt Kun Béla dékán előterjesztése is: *„Tekintetes Egyetemi Tanács! Méltóztassék kimondani, hogy [az] Egyetemi tanácsnak az egyetemi szabályzat 65. §-ában foglalt intézkedés szerint havonként egyszer tartandó rendes ülésén kívül mind addig, míg a VKMinisztériummal összeköttetésünk helyre nem áll, havonként még egy ülése tartandó, [...]”* Indokolásként előadta, hogy *„[a]ddig, míg a VKMinisztériummal kapcsolatunk nincs, az egész egyetemi*

⁴¹ Kenézy betegsége – saját nyilatkozata alapján – október közepén kezdődött (vö. *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1920. január 30., VII. rendes ülés, 60. jksz. a Kiss Géza-ügy kapcsán), így az 1919/20-as tanévben tartott 30 (!) egyetemi tanácsülésből Kenézy az évnitón kívül csak februárban és márciusban, valamint a tanév végén volt jelen, mindösszesen nyolc ülést elnökölt. További négyet Csánki Benjámin rektorhelyettes (ebből három Tóth rövid áprilisi külföldi útja idején), az összes többit pedig Tóth Lajos prorektor.

⁴² Az internálás okáról az egyetemi jegyzőkönyvek igen homályosan nyilatkoznak. Egy bejegyzés szerint orvosok is tettek ellene feljelentést, másutt az szerepel, hogy dr. Gyulai László és társai feljelentése alapján indult eljárás, maga a rektor úgy nyilatkozott, hogy a budapesti és a helyi lapok *„a kommunizmussal való vonatkozásban”* támadták őt, másutt: az okokról maga sem tud, de a szóbeszéd szerint szabadkőművesség miatt jártak el ellene. A bizottság rögzítette, hogy Kenézy 1913-ig tagja volt a Haladás, majd 1913-tól az újjonnan alakult Kőrösi Csoma szabadkőműves-páholyának (külépési nyilatkozatát állítólag 1917-ben beadta, ám azt ténylegesen nem intézték el. A bizottság emiatt nem látta veszélyben az igazolhatóságát). Azt azonban, hogy *„nem lépett fel az intézetében alkalmazott kommunista érzelmű orvosok (a jegyzőkönyvek szerint Füredi Miklós és Balog Arthur) ellen”,* olyan nyomós hibának, mulasztásnak tekintette, amely miatt az igazolása lehetetlen. Kenézy igazolását végül az igazolóbizottság valóban nem javasolta, a fegyelmi bíróságként eljáró Egyetemi Tanács azonban a fegyelmi vétség és következményei alól felmentette. Vö. *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1920. március 27., XIII. rendkívüli ülés, 107. jksz., 1920. április 7., XIV. rendkívüli ülés, 891–1919/20 etsz., 110. jksz., 1920. április 10., XV. rendkívüli ülés, 899–1919/20 etsz., 111. jksz., 1920. április 15., XVII. rendkívüli ülés, 124. jksz., 1920. április 26–28., XVIII. rendkívüli ülés, 132. jksz., 1920. május 20., XXIV. rk. igazolóülés, 162. jksz. és 1920. június 24., XXV. rk. igazolóülés, 176. jksz. A felmentés: *ET-jegyzőkönyv*, 1919/20, XXVIII. rendkívüli igazolóülés, 1920. július 16., 205. jksz.

⁴³ Kenézy rektorról részletesen: LAMPÉ László, „Kenézy Gyula, a Debreceni Egyetem első orvos rektora”, *Gerundium* 5 (2014): 5–27.

⁴⁴ *„Bölcs magatartásával biztosította, hogy a megszálló haderő vezetésével, vagy bármely tényezőjével való egyezkedés és érintkezés nélkül zavartalanul haladt az egyetem működése. Csak egyetlen esetben – éppen karácsony estjén – volt némi izgalom és mutatkozott szükségesnek a legjelentősebb iratok biztonságba helyezése”* – értékelte eljárását a pályatárs. SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 16.

⁴⁵ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1920. április 15., XVII. rendkívüli ülés, 121. jksz.

⁴⁶ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1030. etsz., 1920. április 29., XIX. rendkívüli (igazoló) ülés, 136–142. jksz., *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1013. etsz., 1920. május 1., XX. rendkívüli (igazoló) ülés, 136–142. jksz.

*életnek legfőbb fokon vezetője az egyetemi tanács, melynek tehát alkalmat kell adni arra, hogy ezen nagy fontosságú és felelősségteljes feladatát teljesítse. [...] ...és a karok előterjesztései – mivel a minisztériumhoz fordulni nem lehet – elintézésnek reményével sem bírhatnak. [...] Az egyetem közös érdekű ügyeiben sem helyes az, hogy ennyi időn át s ilyen nehéz viszonyok között minden eseményért a felelősség egyedül a rektorra v. prorektorra nehezedjék.*⁴⁷

Az akadémiai év során további, kiemelkedően nehéz feladatokkal kellett megküzdenie. Folyamatban volt a már említett Kiss Géza-ügy, számos esetben szükség volt hallgatói politikai kezdeményezések, megmozdulások, szakszervezeti ügyek, a zsidó hallgatók felvételével kapcsolatos konfliktusok kivizsgálására, az ezekből adódó fegyelmi ügyek lefolytatására. Szinte nem volt olyan egyetemi tanácsi ülés (talán minden idők legtöbb egyetemi tanácsülésére [30!] került sor ebben az évben, köztük számtalan rendkívüli ülésre), amelyen ne lett volna téma valamely vizsgáló- vagy fegyelmi bizottság jelentése. Közben kellett sort keríteni az egyetemi tanárok igazolására „*annak megállapítása céljából, vajon a Tanácsköztársaság idején tanári testületünk valamely tagja – hivatalos minőségében vagy egyébként – nem követett-e el olyan magatartást, mely a magyar haza iránti hűség, az egyházak alkotmánya, a társadalmi rend és az egyéni tisztesség szempontjából legkevésbé is kifogás alá esik*”. A bizottság tagjaiul Bernolák Nándor, Illyefalvi Vitéz Géza és Haendel Vilmos jogi kari tanárokat nevezte ki.⁴⁸

Az igazolandó magatartások körét később, Szentpéteri Kun Béla akkori jogi kari dékán javaslatára az Egyetemi Tanács mindkét irányba, a bolsevizmus és a megszállók irányába is kiterjesztette. Vizsgálat tárgya lett, hogy a személy „*állásának tekintélyét és tisztességét nem sértette-e azzal, hogy a megszálló idegenekkel vagy azok környezetével, hazánk és nemzetünk ellenségeivel különös és alapos ok nélkül érintkezett, vagy éppen hogy azoktól a maga vagy más részére szívességet kieszközölt vagy elfogadott, vagy azok számára*

⁴⁷ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 519. etsz., 1919. december 17. és 19., IV. rendes ülés, 36. jksz.

⁴⁸ Az igazolóbizottság felállítása – a tisztviselőknek és alkalmazottnak a proletárdiktatúra alatti magatartása tekintetében már korábban is terve vett (341/1919–20 etsz., Szentpéteri Kun Béla jogi kari dékán indítványa: *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1919. október 8., II. rendes ülés, 11. jksz.) eljárás kiegészítéseként – különösen az év végén lett sürgető. A Szózat című budapesti napilap 1919. november 12-i száma „*A reformátusok és a bolsevizmus*” című írásában ugyanis arra utaló kijelentést tett, hogy a Debreceni Egyetem tanárai „*a bolsevista kormányzat támogatását ígérő*” határozatot hoztak. Erre tekintettel a Jog- és Államtudományi Kar tanácsa az egyetem tanárainak jó hírnevét beárnyékoló cikk miatt a vallás- és közoktatásügyi minisztertől igazolási eljárás elrendelését kérte. (*A Jog- és Államtudományi Kar 1919. november 27-én tartott III. rendes ülésének jegyzőkönyve*, 89. sz.) Mivel azonban az Egyetemi Tanács a miniszterrel a kapcsolatot 1920. február 1-ig nem tudta felvenni, az igazolóbizottság saját hatáskörben történő felállításáról január 16-ai VI. ülésén döntött. (*ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 516/1919–20 etsz., 65. jksz.) Márciusban a miniszteri leirat is megérkezett (206.178/1919. sz. alatt), és elrendelte, hogy „*az egyetem összes tanárainak a forradalom kitérésétől a magyar nemzeti hadseregnek Debreczenbe történt bevonulásáig terjedő idő: az ún. népköztársaság, az ún. tanácsköztársaság, valamint a román megszállás ideje alatt tanúsított magatartása a magyar államhoz, a magyar állam alkotmányához és alkotmányos intézményeihez való hűség és megbízhatóság, az egyetem autonómiájának tiszteletben tartása, a társadalmi rend értékei, a vallásérkölc és az egyéni tisztesség követelményei szempontjából igazolás alá vétésék*”.

valamely meg nem illető előnyt érdekből vagy félelemből kieszközölni akart”. A bizottságot ugyanakkor további két taggal kiegészítették Darkó Jenő és Csánki Benjámin személyében.⁴⁹ Ez a bizottság azonban – mivel hatásköri⁵⁰ és más kérdések miatt feladatát nem látta betölthetőnek – március 27-én lemondott. Az Egyetemi Tanács az új igazolóbizottságot még ugyanazon ülésén akként állította össze, hogy abban ne legyenek olyan professzorok, akik az Egyetemi Tanács tagjai, s ekként a hatásköri megosztás, amely szerint más-más kézben kell lennie a vizsgálati és a döntési hatásköröknek, ténylegesen megvalósulhat. Az új bizottság tagjaivá aztán – Tóth Lajos javaslatának megfelelően – a tanács Sass Béla, Bacsó Jenő, Kun József, Pokoly József és Pápay József egyetemi tanárokat választotta meg.⁵¹ Kun, Pokoly és Sass azonban – részben egészségi, részben elvi okokra, harmadrészt pedig egyéb elfoglaltságokra hivatkozással – lemondását jelentette be. Ezután, Darkó Jenő, Csánki Benjámin (majd Csánki lemond[at]ása⁵² után Kiss Ferenc) tagságával, Teghze Gyula elnökletével alakult meg végleges összetételében az igazolóbizottság.⁵³ A bizottság az igazolást szótöbbséggel hozott határozatával mondhatta ki, a szavazategyenlőség az igazolás megtagadásaként értékelendő, azaz fegyelmi eljárást megelőző eljárás megindítását jelentette. Az igazolás megtagadása után következő fegyelmi eljárás a doktori cím elvesztését vagy a *venia legendi* megvonását is eredményezhette. Az egyetemen működő igazolóbizottság több professzor igazolását is megtagadta, melyek közül a legnagyobb volumenű talán a Teológiai Kar több tanárát is érintő, fegyelmivé is átalakult ügy volt, amelynek következtében egy oktatót hivatalvesztésre, egyet pénzbüntetésre ítélt végül a fegyelmi tanács, többekkel szemben pedig rosszállását fejezte ki.⁵⁴

⁴⁹ A bizottság elnöke Csánki Benjámin rektorhelyettes lett. *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1920. március 19., XI. rendkívüli ülés, 795/1919–20 etsz., 101. jksz.

⁵⁰ Csánki Benjámin elnök a bizottság hatáskörét csak akként tudta értelmezni, hogy az a vizsgálat folytatása mellett a tényleges határozat meghozatalára is jogosult, amely határozatot csak a VKM előtt lehetne megfellebbezni. Ezzel az jutna kifejezésre, hogy az igazolóbizottság ebben a kérdésben „az egyetem legfőbb hatósága [tehát a VKM – megjegyzés: B. J.] által az egyetem összes tanárai felé emelt hatóság” volna, amely tehát e kérdésben az Egyetemi Tanács fölött is áll. Az egyetem autonómiájának védelmében a tanács azonban úgy döntött, hogy az igazolóbizottság csak az eljárást folytathassa le, a közjogi jogosítványt, azaz a fegyelmi határozathozatalt az Egyetemi Tanács nem ruházhatja át sem erre, sem más bizottságra. Csánki szerint viszont ebből az következne, hogy az Egyetemi Tanács a bizottság javaslatával ellentétesen is ítélnetne – pl. saját egyik, súlyos vádakkal illetett tagja [Lencz Géza – megjegyzés tőlem: B. J.] esetében. *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1920. március 27., XIII. rendkívüli ülés, 862–1919/20 etsz., 107. jksz.

⁵¹ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1920. március 27., XIII. rendkívüli ülés, 862–1919/20 etsz., 107. jksz.

⁵² Csánki – és általában a Hittudományi Kar tanácsköztársaságot üdvözlő képviselőjének – bizottsági tagsága ellen a VKM-et képviselő Tóth Lajos helyettes államtitkár emelt kifogást a rektor, prorektor és a dékánok jelenlétében április 26-án. Csánki erre (és korábbi aggályaira is) hivatkozással mondott le a 28-ai ülésen. *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1920. április 28., XVIII. rendkívüli ülés, 133. jksz. (Szentpéteri Kun Béla ebben a minisztériumi beavatkozásban – nem alaptalanul – az egyetemi autonómia sérelmét látta. *ET-Jegyzőkönyv*, uo.)

⁵³ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1920. április 15., XVII. rendkívüli ülés, 123. jksz., 1920. április 26–28., XVIII. rendkívüli ülés, 133. jksz.

⁵⁴ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 1920. július 16., XXVIII. rk. igazolólülés, 207. jksz.

A prorektori évben dőlt el véglegesen, hogy a doktori okleveleket a korábbi bőr, majd az ennek hiányára hivatkozással 1919-ben elfogadott pergamen (ami úgyszin- tén hiánycikknek minősült) helyett díszes, nagy formájú, merített oklevélpapíron kell kiadni. A korábbi gyakorlat eredménye az lett, hogy a felavatottaknak sokszor hosszú ideig kellett várniuk okleveleik kiadására, s addig az ehhez fűződő jogokat sem gyakorolhatták. Az új forma mellett az előterjesztő Láng Nándor bölcsész dékánhelyettes azzal is érvelt, hogy ha a nagy hagyományokkal rendelkező, a középkorban vagy az újkorban alapított nyugati egyetemek is papíron adják ki okleveleiket, akkor a XX. században létrehozott Debreceni Egyetem is megteheti ezt. A papírra való áttéréssel együtt a függőpecsétnek a szárazpecséttel vagy rányomott, „bélyegelt” pecséttel való felváltását is javasolta. Előterjesztését azonban – mintegy előre sejtve a tanács csak mér- sékelt változtatásra hajló határozatát – azzal fejezte be, hogy *„de ilyen gyökeres javítást az oklevélkérdés történetének nálunk szerzett ismerete után nem mervén remélni, tisztelettel ajánlom, méltóztassék fent vázolt [...] javaslataimat elfogadni”*. Így is történt: a határo- zat megengedte ugyan – szükségből – a merített papír alkalmazását, de a függőpecsét használatától nem tekintett el, és kimondta azt is, hogy *„amennyiben a körülmények azt engedni fogják, a pergamenpapíros illetve a bőr anyag használatára visszatér”*.⁵⁵

E tárgyban Láng Nándornak március 12-én újabb indítványt kellett tennie: miután megnyugvással jelenthette, hogy az oklevélpapírra való nyomtatással az oklevélkiállítás eddigi nehézségei megszűntek, új akadályként merült fel az, hogy *„a fatok, a pecsét- viasz és a zsinór beszerzése oly hihetetlen, abnormis pénzbe kerül, amely meghaladja az oklevélkiállításra miniszterileg engedélyezett, és valószínűleg tovább nem emelhető díjat”*. Majd indoklásként: *„...és Magyarországot kivéve ma már talán sehol a világon nem hasz- nálják egyetemi doktori diplomán függőpecsétet...”*⁵⁶ A tanács azonban ismét a hagyomá- nyok fenntartása mellett állt ki – és inkább az oklevélkiállítási díj emelése érdekében a miniszterhez intézendő felterjesztésről határozott.

A prorektori év apróbb megoldandó ügyeknek is tömegét hozta. Ilyen volt például az, hogy a hallgatók nemhogy személyesen nem tudtak beiratkozni a második félévre, de a postai úton küldött kérelmeik sem érkeztek meg – ezért a beiratkozási határidőt meg kellett hosszabbítani.⁵⁷ Az Egyetemi Tanácsnak bizottságot kellett kiküldenie „az egyetemre nem alkalmas elemek betódulását megakadályozó óvó rendszabályok” ki- dolgozására.⁵⁸ Az Egyetemi Tanácsnak néhány, a proletárdiktatúra alatt szerepet vállalt hallgató feletti fegyelmi hatóságként is el kellett járnia, esetenként a büntetést is vég- rehajtania.⁵⁹

⁵⁵ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 643. etsz., 1920. január 30., VII. rendes ülés, 71. jksz.

⁵⁶ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 757. etsz., 1920. március 12., X. rendes ülés, 98. jksz.

⁵⁷ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 720. etsz., 1920. február 27., IX. rendes ülés, 86. jksz.

⁵⁸ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20, 722. etsz., 1920. február 27., IX. rendes ülés, 87. jksz.

⁵⁹ Pl. Kocsis Béla jogszigorló esetében: *ET-jegyzőkönyv*, 1919/20, XXIX. rendkívüli ülés, 1920. július 17., 222. jksz.

A rektori év

Tóth Lajos kortárs méltatásai, a fennmaradt cikkek és a halála után megjelent nekrológok mindegyike arra enged következtetni, hogy életműve koronájának tekintette az egyetemi rektori tiszt elnyerését, és nagyon készült azt méltó módon betölteni. Ez a megtiszteltetés azonban csak harmincéves egyetemi oktatói múlttal a háta mögött, az 1934/35. akadémiai évben következett be, amikor azonban egészségi állapota már nem engedett valódi, aktív tevékenységet. A külső hatások – korábban vállalt rendkívül szerteágazó feladatainak súlya, az egyetem fejlesztésében kitűzött céljainak „elodázódása”, és nem utolsósorban ikertestvérének korai elvesztése – kikezdték erős szervezetét és szívét. Jóllehet rektori székfoglaló beszéde bevezetőjében megjelent korábban dédelgetett két fő célja, az ő szavaival mint „*egyetemes nagy nemzeti érdek*”: a pallagi gazdasági akadémiának az egyetemhez kapcsolása⁶⁰ és a kollégiumi és az egyetemi könyvtár egyesítése, és szólt a konkrét feladatról, hogy „*az egyetemen a nyugalmat és a rendet mindenképp biztosítani fogom, ám emellett mindent megteszek, hogy az ifjúságnak az elhelyezkedése biztosíttassék, hogy az ifjúság kenyérhez jutása megkönnyíttessék*”, de rektori programjának lényegét – állapotának tudatában – mégis két egyszerű, de súlyos szóban foglalta össze: „*teljesíteni kötelességeimet*”.⁶¹

A rektorként töltött egy esztendő valóban betegséget és gyengeséget hozott, aminek következtében „*bölcsen megnyugodott abban, hogy megrongálódott egészségével herkulesi munkára nem alkalmas és hálát adott az Istennek, hogy szolgálati évét bár nagyobb eredményt nem érve, de baj nélkül befejezhette*”.⁶²

Az egyetem négy karára ez időben felvehető első évfolyamos hallgatók száma miniszteri döntés eredménye volt. A VKM döntése szerint a Református Hittudományi Karra 45, a Jog- és Államtudományi Karra 180, az Orvostudományi Karra 50, míg a Bölcsészettudományi Karra 80 új hallgatót vehetett fel az egyetem. Ezt a döntést nagy örömmel vette tudomásul az Egyetemi Tanács, mivel ebben érvényesült először a vidéki egyetemek közötti paritás elve.⁶³ Ugyanekkor a felvehető elsőéves női hallgatók arányát mind az orvosi, mind a bölcsészeti fakultáson 30%-ban maximálta a kormányzat, a másik két karra értelemszerűen nem lehetett nőket felvenni.⁶⁴

Az Egyetemi Tanács előtt ebben az évben az egyik jelentős kérdés a nyári egyetem ügye volt, amely ekkor már nyolc éve működött Hankiss János professzor vezetésével,

⁶⁰ Az egyetem mezőgazdasági fakultással történő kibővítését Tóth Lajos már az 1916/17-es tanévben is indítványozta, és a tervet – Tóth Lajosnak, az ügy „*állandóan lelkes mozgatójának*” mindig megújuló felvetése nyomán – ettől kezdve a jogtudományi kar is magáévá tette. SZENTPÉTERI KUN, „Az egyetem-mé alakulás története”, 68–69.

⁶¹ *Rektori évnyitó beszéd* az Egyetem Közgyűlésének 1934. október 9-i ülésén. *ÉK*, 1934/35, 9.

⁶² SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 14.

⁶³ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 3631/1933–34. és 162. etsz., 1934. szeptember 28., I. rendes ülés, 30. jksz.

⁶⁴ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 3632/1933–34. etsz., 1934. szeptember 28., I. rendes ülés, 31. jksz.; HOLLÓSI, *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar...*, 185.

a Bölcsészeti Kar égisze alatt. A nyári tanfolyam olyan mértékben fejlődött, hogy szükségessé vált az egyetemen belüli stabilitása, azonban – amint ezt az Egyetemi Tanács hangsúlyozta: mindenkor a tanács felügyelete alatt. Ezért mind szakmai programját, mind elszámolását részletesen tárgyalták.⁶⁵

Tóth Lajosnak az akadémiai évet lezáró rektori beszámolója alapvetően pesszimista hangvételű volt: „*egyetemünk évtizedes törekvéseit illetőleg sajnos csak negatívumokat jelenthettek*”, „*az egész esztendő csendben, nyugalomban folyt le*”, illetve a tanévzáró ülés megnyitó szavai között hangzott el a következő értékelés: „*ez esztendő a nyugodt, odaadó munkának az esztendeje volt*”.⁶⁶ A kitűzött célok közeli megvalósulásának reményét azonban még ekkor sem adta fel, hiszen a beszámolóban arról beszélt, hogy a kollégium 1938-ban esedékes jubileumára talán elkészülhet az egyetemi templom, megvalósulhat a gazdasági akadémia egyetemhez kapcsolása, a két könyvtár egyesítése, és néhány nagy reformátor régóta tervezett szobrának Egyetem (akkor Tisza István) téri elhelyezése is.⁶⁷

Céljait személyesen – betegsége és a negatív körülmények ellenére – is töretlenül igyekezett megvalósítani. Végtelen humánumát, elhivatott segítőkészségét mutatja, hogy a kiemelkedő hallgatókat – az állam mellett (vagy helyett) – saját jövedelméből is támogatta: az 1934/35-ös tanévben kiírt pályamunkák karonként egy-egy legkiválóbb szerzőjét személyenként 50 pengő rektori különjutalomban részesítette.⁶⁸ E célt szolgálta az is, hogy a diákok részére a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól jelentős összegű rendkívüli segílyt szerzett,⁶⁹ valamint az, hogy a város vezető személyiségeit a végzett hallgatók elhelyezkedésének megkönnyítése céljából egyeztetésre hívta az egyetemre. Az eszmecsere résztvevői memorandumot készítettek, amelyet az Egyetemi Tanács útján a kormányhoz terjesztettek fel.⁷⁰

Rektori évet egyébként különösen nehéz gazdasági helyzet – amint egy rektori beszámolójában fogalmazta: „*hallgatói nyomor*” – jellemezte, amelyet súlyosbítottak az egyetemen is megjelent politikai mozgalmak.⁷¹ Ez utóbbiakra tekintettel javasolta Tóth

⁶⁵ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 125/1933–34. etsz., 1935. február 8., IV. rendes ülés, 174. jksz.

⁶⁶ *Rectori beszámoló jelentés a debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem 1934–35. tanévi állapotáról és működéséről* az Egyetem Közgyűlésének 1935. október 7-i ülésén. *ÉK*, 1934/35, 90., 95., ill. 57.

⁶⁷ Uo., 91.

⁶⁸ *A tanévzáró közgyűlés jegyzőkönyve*, *ÉK*, 1934/35, 89.

⁶⁹ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 2. jkv., 1934. november 6., 647/1934–35. etsz. (Az aktuális vallás- és közoktatásügyi miniszter Hóman Bálint, az államtitkár Szily Kálmán volt.)

⁷⁰ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 1935. március 29., VI. rendes ülés, 262. jksz. határozat a 219/1934–35. etsz. ügyben. A kérdés kapcsán Tóth Lajos korábban így fogalmazott: „*Túlzott reményeket ugyanebből a szempontból aligha lehet táplálni, mégis pszichológiailag nagy jelentősége van ennek*.” *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 1934. szeptember 28., I. rendes ülés, 219/1934–35. etsz.; *ÉK*, 1934/35, 94.

⁷¹ A helyzet nehézségét jól érzékelteti az a Hóman Bálint minisztertől származó és az Egyetemi Tanácsnak megküldött rendelet, amely szerint „*mindazokban az esetekben, amikor a karok vagy a Tanács hatáskörében bárminő külpolitikai vonatkozású, akár tárgyi, akár személyi természetű ügy merül fel, azt az állami szempontok tekintetéből elbírálás végett az ügynek érdemleges tárgyalása és annak esetleges nyilvánosságra hozatala előtt bizalmasan a VK. Miniszter úr elé kell terjeszteni*”. Vö. *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 1935. március 29., VI. rendes ülés, 2339/1934–35. etsz.

Lajos az Egyetem Tanácsának második ülésén, hogy amennyiben a hallgatók politikai aktivitására kerül sor, az oktatást azonnal fel kell függeszteni. Bár felfüggesztésre a tanév folyamán nem volt példa, kommunista lázításért, ilyen szellemiségű megmozdulásban való részvételért többször került sor fegyelmi, sőt büntetőeljárásra.

A rektor helyzetét emellett a nemzetközi követelések sem könnyítették. A román kormány által kért, román érettségi vizsgával történő beiratkozás kérdésében például az Egyetemi Tanács igen óvatos határozatot hozott.⁷² A Jog- és Államtudományi Kar tanácsa több ízben adott hangot a külföldi hallgatók felvétele kapcsán annak az igényének, amely szerint különbséget kell tenni azon külföldi hallgatók, akik bizonyos „*speciális tanulmányok kedvéért jönnek ide hozzánk azzal, hogy ezek elvégzése után otthonukba visszatérjenek*”, és azok között, akik „*Magyarországtól elcsatolt területeken a megváltozott viszonyok között boldogulni nem tudván azzal a gondolattal jönnek egyetemünkre, hogy elnyerendő diplomájuk segítségével a csonkán maradt régi hazában helyezkedjenek el*”.⁷³ Utóbbiak esetében a magyar hallgatókkal azonos feltételek meglétét szorgalmazta a kar.

A működés tekintetében kiemelendő, hogy minden gazdasági nehézség és megszorítás ellenére sikerült keresztülvinni néhány új alkalmazást. Ekkor került nyilvános rendkívüli tanárként a Jog- és Államtudományi Karra Szádeczky-Kardoss Tibor (közgazdaságtani és pénzügytani tanszék),⁷⁴ az Orvostudományi Karra Gyulai Zoltán (fizikai tanszék),⁷⁵ négy rendkívüli tanárt neveztek ki nyilvános rendes tanárrá, egy orvoskari oktatót rendkívüli tanárrá,⁷⁶ kilenc oktatót pedig egyetemi magántanárrá habilitált az egyetem.⁷⁷ Ebben az évben választotta a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába Mitrovics Gyula és Révész Imre professzorokat.⁷⁸ A hallgatói létszám az I. félévben 1408, a II. félévben 1317 volt, amely az előző tanév hasonló adataihoz képest kb. 100-100 fős csökkenést mutatott.⁷⁹ Bár a rektori évben csak nagyon szerény beruházásokra kerülhetett sor,⁸⁰ az egyetem gazdálkodása – amelyben nagy szerepe volt a Szentpéteri Kun Béla által vezetett gazdasági bizottságnak is – kiegyensúlyozott volt. Tóth Lajos rektorsága alatt (Neuber Ede, a bőrklinika professzora vezetésével) készült el a hallgatói egészségmegőrzési felmérés és program, amely alapján a következő, 1935/36-os tanévtől elkezdődhetett az egyetemi ifjúság egészségügyi vizsgálata, első-

⁷² *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 3. jkv., 1934. december 21., 312/1933–34. etsz.

⁷³ Uo., továbbá 605/1934–35. etsz.

⁷⁴ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 1474/1933–34. etsz., 1935. február 8., IV. rendes ülés, 214. jksz.

⁷⁵ Az előkészítő bizottság öt első helyen javasolta a tanszék betöltésére. Vö. *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 3246. etsz., 1935. június 15., VIII. rendes ülés, 311. jksz. A hivatali esküt Szádeczky-Kardoss 1935. július 12-én, Gyulai Zoltán pedig augusztus 26-án tette le. *ET-Jegyzőkönyv*, 1935/36, 3632. és 3864/1934–35. etsz., 1935. október 22., I. rendes ülés, 12. jksz.

⁷⁶ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 1935. június 27., IX. rendes ülés, 3731/1934–35. etsz.

⁷⁷ *ÉK*, 1934/35, 91.

⁷⁸ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 3031. és 3032. etsz., 1935. május 20., VII. rendes ülés, 288. jksz.

⁷⁹ *ÉK*, 1934/35, 93.

⁸⁰ Ilyen beruházásnak számított a szemináriumi és intézeti helyiségek gumipadlóval való ellátása vagy a klasszika-filológiai szeminárium függőnyeinek beszerzése. *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 1934. szeptember 28., I. rendes ülés, 76. jksz.

sorban *tuberculosis* elleni szűrése.⁸¹ Az Egyetemi Tanács a rektor javaslatára hívta fel az Orvostudományi Kart a botanikus kertben elkészült csillagvizsgáló mielőbbi üzembe helyezésére.⁸² Ekkor tettek javaslatot a miniszternek az aula faburkolatának,⁸³ valamint a főépületet körülvevő kerítésnek az elkészíttetésére,⁸⁴ és ebben az évben helyezték üzembe a főépület liftjét.⁸⁵ Tóth Lajos rektori évében alakult meg a Debreceni Egyetem „Doctorainak Baráti Köre” is. Megalakításától a rektori vezetés azt várta, hogy segítse az egyetem nagyobb támogatottságát, és képezzen „*elszakíthatatlan szellemi kapcsolatot*” az *alma mater* és volt hallgatói között.⁸⁶

Az akadémiai év lezárásakor, az utolsó egyetemi tanácsülésben Varga Zsigmond prorektor mondott köszönetet Tóth Lajosnak azért, hogy „bölcstapintatáival” a „*tanév viharait kivédte és egyetemünk hajóját úgy irányította, hogy az év harmonikus együttműködésben, minden zökkenő nélkül telt el. Ez a mai nehéz viszonyok közt nagy teljesítmény. Rector érdeklődése, figyelme, ügybuzgósága és körültekintése mindenre, még akkor is kiterjedt, amikor a sors – hála istennek átmeneti gyengélkedéssel – visszatartotta őt attól, hogy hivatalában lássa el munkakörét.*”⁸⁷

Tóth Lajos az egyetemi szokásainak megfelelően, a rektori méltóság betöltése után, az 1935/36-os tanévben Benedek László mellett működött – amennyire egészsége engedte – prorektorként. Ez az akadémiai év – amely Varga Zsigmond utólagos értékelése szerint „az egyetem életében egyik legáldottabb és legszebb esztendő volt” – kifejezetten csendesen telt: az év folyamán mindössze hét tanácsulást tartottak. Valódi problémát ekkor is az anyagi nehézségek megoldása jelentett. A jogi kar beadvánnyal fordult az egyetem vezetéséhez, amelyben a tanszék-helyettesítések díjainak utalványozását, az összevonandó tanszékek régi kinevezésű professzorai díjazásának méltó megállapítását kérte. Tóth Lajos a vitában utolsóként szólott hozzá. *Méltányossági szempontból* fontosnak tartotta, hogy a kérdést újra megnyugtatóan rendezzék. A felvetésre az Egyetemi Tanács vizsgálóbizottságot küldött ki a négy dékán részvételével.⁸⁸

⁸¹ A szűrés alapjául a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kibocsátott és az egyetemeknek megküldött rendelet szolgált. *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 8. jkv., 1935. június 15., 3133/1934–35. etsz.; *ÉK*, 1934/35, 94.

⁸² *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 1934. szeptember 28., I. rendes ülés, 70. jksz. (A csillagvizsgálót később az orvosi fakultás nevében Orsós Ferenc dékán átengedte a Bölcsészeti Karnak.)

⁸³ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 1934. szeptember 28., I. rendes ülés, 71. jksz.

⁸⁴ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 211. etsz., 1934. november 6., II. rendes ülés, 119. jksz., 1565/1933–34. etsz., 1935. február 8., IV. rendes ülés, 189. jksz.

⁸⁵ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 1577. etsz., 1935. február 8., IV. rendes ülés, 210. jksz., használati szabályzata: *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 2301. etsz., 1935. március 29., VI. rendes ülés, 259. jksz.

⁸⁶ A megalakítás tervét az Egyetem Tanácsának 186/1934–35. etsz. alatt jelentette. *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 1934. szeptember 28., I. rendes ülés, 61. jksz.; *ÉK*, 1934/35, 95.

⁸⁷ *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 3556/1933–34. etsz., 1935. június 27., IX. rendes ülés, 369. jksz.

⁸⁸ A tanszék-helyettesítések esetén a helyettesítő professzorok díját a VKM felhívása alapján az Egyetemi Tanács a szakelőadók díjazásának mértékére akarta leszorítani. A kar szerint azonban ez méltánytalan, és azzal járhatna, hogy a tanszék-helyettesítésekre (amelyek akkoriban igen elszaporodtak) a kar tanárai nem vállalkoznának. Mivel a helyettesítés nem egyszerű órátartás, sőt nem heti négy-, hanem heti ötórás főkéllégiumokról van szó, amelyek a szigorlatoknak, alapvizsgálatoknak is részét képezik, azt

Ebben a tanévben vetődött fel a kisebbségi intézet terve is, amely eredetileg jogi kari intézetnek indult, de az előkészítő bizottság – Hankiss János elnökkel az élén – már egyetemi szintű, karközi intézet felállítását javasolta, amely két osztályból állt volna: *a*) kisebbségi jogi osztályból, amelynek vezetője a jogi kar oktatója, valamint *b*) kulturális osztályból, amelynek vezetője a bölcsészeti karról került volna ki. Az előterjesztés részletesen tartalmazta a felállítandó intézet szükségességének indokait és célkitűzéseit.⁸⁹

Az Egyetemi Tanács ugyanebben az évben foglalkozott a folyamatosan csökkenő hallgatói létszám problémájával is, amelyről a karok elmélyült elemzésekkel adtak véleményyt.⁹⁰

Tóth Lajos ebben az évben sem a szeptemberi, sem a júniusi egyetemi eseményeken és tanácsuléseken nem tudott részt venni, hiszen ezekben a hónapokban tartósan betegeskedett. Helyettesítését a szokatlan „prorectorhelyettes” megnevezéssel ekkor Teghze Gyula jogászprofesszor látta el.⁹¹

Közéleti szerepvállalása

Tóth Lajost az egyetemen töltött évtizedek alatt a szorosan vett professzori munka mellett kiemelkedően aktív közéleti szerepvállalás jellemezte. Számos közigazgatási és egyházi tisztséget töltött be – minden fórumon a legnehezebb feladatokat vállalva magára. Az 1920-as években bekapcsolódott az önkormányzati igazgatásba is: részt vett Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Debrecen szabad királyi város törvényhatósági bizottságának munkájában, tagja volt Debrecen város törvényhatósági kisgyűlésének, a kritikus időszakban ellátta a város anyagi helyzetének átvizsgálására létrehozott takarékosági bizottság elnöki tisztségét. 1926-tól póttagként, 1930 őszétől a Debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem megválasztott képviselőjeként részt vett a magyar országgyűlés felsőházának⁹² munkájában is. Az év végén a debreceni Egységes Párt egyik

nem szabad aluldíjazni. *ET-Jegyzőkönyv*, 1935/36, 1631/1935–36. etsz., 1936. január 28., III. rendes ülés, 128. jksz.

⁸⁹ *ET-Jegyzőkönyv*, 1935/36, 1027. etsz., 1936. április 1., IV. rendes ülés, 200. jksz. Az intézet végül sokkal később, az 1938/39-es tanévben kezdte meg tényleges működését. Vö. BALOGH Judit, „Bacsó Jenő, a polgári perjog tanára”, in *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai*, szerk. P. SZABÓ Béla és MADAI Sándor (Debrecen, 2002), 203–233; SZABÓ Krisztián, „Kováts Andor”, in *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949) I.*, szerk. P. SZABÓ Béla és MADAI Sándor (Debrecen, 2004), 63–98; P. SZABÓ Béla, *Tanulságos évtizedek* (Debrecen, 2011), 30.

⁹⁰ *ET-Jegyzőkönyv*, 1935/36, 1936. április 1., IV. rendes ülés, 202. jksz.

⁹¹ SZABADFALVI József, „Teghze Gyula (1867–1939)”, in „*Ernyedetlen szorgalommal...*”, 133–152; SZABADFALVI József, „Teghze Gyula jogászprofesszor, a Debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem 1922/23. tanévi rector magnificusa”, *Gerundium* 6 (2015): 5–15; SZABADFALVI József, „Teghze Gyula, a jogbölcsélet és a nemzetközi jog professzora”, in *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai*, szerk. P. SZABÓ Béla és MADAI Sándor (Debrecen, 2002), 75–100.

⁹² Az újjáalakítandó felsőházra vonatkozó 1926. évi XXII. törvény cikk 2. §-a értelmében a felsőházba három jogcímen (méltóság vagy hivatal, választás, illetve kinevezés alapján) lehet bekerülni. A 6. §

elnöke lett, e működése során politikájának fő területe változatlanul a törvényhatósági élet maradt.

A református egyház igazgatásában – talán a családi hagyományoktól vezetve – úgyszintén jelentős szerepet vállalt. Évtizedeken át tagja volt a református egyház törvényhozó zsinatának, ellátta a Tiszántúli Egyházkerület világi al- (1918-tól), majd főjegyzői (1922-től) feladatait. A református egyház egyetemes konventjének tagjaként, 1931-től egyik jegyzőjeként is dolgozott. Az 1930-as években az egyházi fegyelmi ügyek rendes és rendkívüli bizottságának és a két protestáns egyház közös ügyeit intéző bizottságnak világi tanácsbírája, az egyetemes tanügyi bizottságban a jogi oktatásügyek előadója volt.⁹³

Az oktatási ügyekhez is kapcsolódó közéleti tevékenysége – a kollégium, majd az egyetem többi tanárának munkájával együtt – az oktatás színvonalának emelésére, a hallgatók és az oktatók anyagi helyzetének javítására irányult. Az egyetem létrehozása után az új intézmény belső életének megindítása és szervezése, a kollégiumhoz fűződő viszony rendezése lett a cél, amelyet Tóth Lajos elhivatottan szolgált.⁹⁴ Azokkal szemben, akik szerint a kollégium főiskolai szintű és az új intézmény egyetemi szintű oktatása két, egymás mellett élő, de egymástól elkülönülő rendszert alkot, ő volt az egyik leghatásosabb szószólója annak az elvnek, amely szerint az egyetem „nem új főiskolai oktatás megindítását jelenti, hanem folytatását a háromszáz esztendősnél is régebb kollégiumi életnek”, és ennek szellemében ragaszkodott ahhoz, hogy a két intézmény hasonlóságait, közös érdemeit tartalmilag és a külsőségekben is meg kell tartani.⁹⁵ Doktoravató beszédeiben is ezt a kapcsolatot igyekezett hangsúlyozni: az új doktorok elé leginkább a kollégium egy-egy tanárát vagy diákját állította példaképül.⁹⁶

rendelkezései tartalmazták, hogy a felsőházba választás útján – egyebek mellett – „a tudománynak, a művészetnek és a közművelődésnek [...] ebben a törvényben meghatározott szervezetei és intézményei” tíz évre megválasztott, 35 évesnél idősebb képviselői is bekerülhetnek. A választásra jogosult intézmények és testületek taxatív felsorolását a 19. § tartalmazza, amely szerint a tudományegyetemek (néhány kivételtől eltekintve) egy-egy felsőházi tagot választhatnak. A Debreceni Tudományegyetem első választott képviselője Pokoly József volt, akinek nyugdíjba vonulása után az egyetem közgyűlése az addigi póttag Tóth Lajost választotta taggá. *Corpus Iuris Hungarici: 1926. évi törvénycikkek*, 233–267; *ET-Jegyzőkönyv*, 1930/31, 1930. szeptember 26., I. rendes ülés, 3373–1930/31. etsz.

⁹³ SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 19–20.

⁹⁴ Részletesen: SZENTPÉTERI KUN Béla, *Az egyetem alakulás története: A Kollégiummal való kapcsolatok továbbélése az egyetemnek, mint egységnek életében* (Debrecen, 1941), különösen 76–83.

⁹⁵ „...az egyetemet nem tekintette másnak, mint a Kollégium folytatásának, korszerű elszelésítésének” – hangsúlyozta Marton Géza, a Jog- és Államtudományi Kar akkori dékánja is gyászbeszédében. *ÉK.*, 1936/37, 461. Rektor korában ennek az elvnek az érvényre juttatását célozta pl. azáltal is, hogy a kollégiumban ismert tógát a doktorrá avatás díszruhájával fogadtatta el, és e célból új tógákat készíttetett és ajándékozott az egyetemnek. Ezért szorgalmazta a kollégiumi és az egyetemi könyvtár egyesítését is. SZENTPÉTERI KUN, „Tóth Lajos emlékezete...”, 15.

⁹⁶ Többek között Ember Pált (1934. szeptember 22.), Maróthy Györgyöt (1934. szeptember 29.), Hatvani Istvánt (1934. október 20.), Méliusz Juhász Pétert (1934. október 27.), Wespriemi Istvánt és Hőgyes Endrét (1934. november 10.), Diószegi Sámuel (1934. november 17.), Kövi Sándort (1934. november 24.) stb. Vö. TÓTH Lajos, „Doktoravató beszédek”, *ÉK.*, 1934/35, 307–335. Erre utal Kálly Kálmán gyászbeszéde is Tóth Lajos temetésén, *ÉK.*, 1936/37, 462.

Tóth Lajos, az 1934/35. év rector magnificusa, a tudós, aki egész életét az egyetemi katedrán töltötte el, 1936 novemberében egy valóban teljes élet után indult el a minden élők útján. Életművét őszinte szavakkal méltatta mind a professzortárs, mind a volt hallgató:

„Tóth Lajos bámulatatos munkabírása lehetővé tette azt, hogy a tudós munka mellett állandó építő munkát végezzen egyidejűleg a gyakorlati közélet számos mezején is, az egyházkerületben, a városnál, a törvényhozásban, az egyetemi tudományos és egyéb intézmények adminisztrációjában. [...] Tóth Lajos egész ember, tetőtől talpig férfiú volt, aki félmunkát soha nem végzett, mindenkor teljes súlyával vetette latba egész egyéniségét. Tóth Lajos igaz ember volt, ki megalkuvást nem ismert, meggyőződése mellett tántoríthatatlanul kitartott, sem eszményeit, sem barátait, sem hivatása által megszabott kötelességeit soha cserben nem hagyta. Tóth Lajos harcos ember volt, aki azonban a lovagiasság szabályai szerint vívta a maga harcait, sohasem nyúlt tisztátalan eszközökhöz. Jellemének eme kiváló vonásai emelték az első vonalba abban a nagy küzdelemben, mely itt kb. három évtized óta folyik a debreceni Tudományegyetem kiépítése körül. Ő ennek a küzdelemnek minden fázisát egyenlő szívóssággal küzdötte végig, kezdve a debreceni kollégium akadémiai tagozatainak egyetemi színvonalra való fejlesztésétől egészen a már megvalósult egyetem építkezéseinek befejezéséig.”⁹⁷

„Olyan élete volt, hogy ha az igazi tudomány szolgálatával együtt járó szerénysége nem tiltakozott volna ez ellen, bátran elmondhatta volna magáról a horatiusi »non omnis moriar«-t.”⁹⁸

⁹⁷ Darkó Jenő búcsúzó szavai. *ÉK.*, 1936/37, 463.

⁹⁸ Ujhelyi Szilárd joghallgató búcsúbeszéde a szeretett professzornak és bajtársnak. *ÉK.*, 1936/37, 465.